

הרב יעקב חיים סופר
ראש ישיבת "כף החיים"
כולל אברכים ומדרשיה לבנות

מנהגי ברית מילה

א. בענין מנהג הדלקת נרות במילה

סנהדרין (ל"ב ב'): "תנא קול ריחים בבורני שבוע הבן שבוע הבן, אור הנר בברור חיל משתה שם משתה שם, ועיין שם פירוש רבינו חננאל ז"ל, ובספר אוצר הגאונים שם. [נמקור הברייתא הנ"ל נמצא במגילת תענית (פרק ו') והמצויינים לא ציינו, ועיין ב"יוצר לשבת שניה דחנוכה" הנדפס בסידור עבודת ישראל (דף תרל"ו), ובחיבורי חוקי רצונך ואכמ"ל].

ופירש רש"י ז"ל: קול ריחים, שנשמעין: בבורני, מקום: שבוע הבן שבוע הבן, סימן הוא שיש שם ברית מילה, כמכריז ואומר שבוע הבן כאן, והריחים סימן לשחיקת סממנין למכת התינוק, ושעת שמד היה שגורו שלא למול והיו יראים להוציא קול וקבעו סימן זה: אור הנר בברור חיל, ביום, או נרות נראים הרבה בלילה, סימן הוא כמו שצועק משתה שם משתה שם, ברית מילה קרי שבוע הבן על שם שהוא לסוף שבוע, ואחריו כן פירש הרמ"ה ז"ל בספר יד רמה שם. [והרד"ק ירמיה (דלקמיה) פירש קול ריחים קול שחיקת תבלין לסעודת שמחה ע"ש].

ורבותינו בעלי התוספות ז"ל שם כתבו: "קול ריחים בבורני, פירש הקונטרס שעת גזירת המלכות היה, שגורו שלא למול והיו יראים להוציא קול, וקבעו סימן זה, וכן משמע בירושלמי דכתובות (פ"א ה"ה) גבי הגזירה שגורו ביהודה, דקאמר מה סימן היה קול מגרוס בבורני משתה שם, אור נר בברור חיל שבוע הבן, פירוש קול מגרוס ריחים של גרוסות, והא דכתיב בירמיה (כ"ה י') והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול ריחים ואור נר, איכא למימר שגם בראשונה היו עושין סימנין אלו לשם שמחה, אור הנר בברור חיל, מכאן נהגו להדליק נר במילה, ועיין בתוספות הרא"ש שם ובמיוחס לר"ן שם, ומה שהעירו שם על פירוש רש"י ז"ל, אבל עם דברי התוספות דלעיל אתו שפיר דברי רש"י ז"ל, כמו שיראה המעיין, ועיין בספר חמרא וחיי סנהדרין שם ודוק היטב.

ומנהג ק"ק הספרדים יצ"ו בליל הברית, הנקרא "ברית יצחק", עורכים לימוד מיוחד לברית מילה שסידר הגאון חיד"א ז"ל, וסעודה, ואחר כך כל משתתפי הלימוד מדליקים נרות לכבוד המצוה ולכבוד אליהו הנביא זכור לטוב, בקול שירה ורינה, עיין בספר עטרת שלום (ס"ד), ובספר הוד ברית (דף קס"ז) ועוד.

ונראה לי לומר בס"ד ששורש מנהגנו זה מיוסד על מאמר רז"ל בירושלמי הנ"ל "אור הנר בברור חיל", דהיינו אור הנר שמדליקים בסעודת ליל הברית ודוק היטב.

והראיני ידידי נפשי תלמיד חכם עצום ורב שליט"א דברי הגאון נודע ביהודה ז"ל בהגהותיו דגול מרבבה שבגליון שלחן ערוך יו"ד (ס"ס קע"ח) שכתב: "מה שאמרו

בסנהדרין הנ"ל אור הנר בברור חיל משתה שם היינו נרות שהיו מדליקין בלילה שקודם המילה למשתה זה "עכ"ל, הרי שהוא ז"ל מבאר כן גם בבבלי ולא רק בירושלמי ודוק. [ועיין בדברינו לקמן (ד"ה והמעייין) ובגרמזו שם ודוק היטב].

וראיתי בספר שבלי הלקט ח"ב (הלכות מילה סימן ז') שכתב: "ומנהג להדליק נרות בבית הכנסת שיש בה ברית מילה, ונראה לי הטעם על שם כי נר מצוה ותורה אור, והוא דרך שמחה וכבוד.

עוד נראה לי טעם אחר שסמכו על האגדה או על הירושלמי שכך היו נוהגים בימי הגזירות להדליק נרות בבית שיש בו ברית מילה לאות ולסימן לעוברים שם שיכירו וידעו ישראל שיש שם ברית מילה וילכו שם לשמוע הברכות, כמו שישד הקלירי בשמונה עשרה של חנוכה "באור הנר בברור חיל - אות ברית מגנבת", ואף על פי דבתלמודא דידן בסנהדרין (הנ"ל) לא משמע כן, דגרסינן התם קול ריחים בבורני שבוע הבן שבוע הבן, אור הנר בברור חיל משתה שם משתה שם, יש לומר דהתם תנא איפכא, דרוב הפיוטים של הקלירי על פי הירושלמי ועל פי האגדות.

ועוד מצאתי מה שעושים נר גדול בבית הכנסת ביום המילה סימן למשתה כדאמרינן אור הנר בברור חיל משתה שם וכו', ואינו נראה לי מה שפירש שהנר סימן משתה של מילה, דההוא דאמרינן אור הנר בברור חיל משתה שם היינו משתה של חופה, או יש לומר דהכי קאמר הנר סימן למשתה של מילה כמו שמצינו במקום אחר שהוא סימן למשתה כדאמרינן אור נר בברור חיל משתה שם, ומשם הובא בספר תניא רבתי (דק"א ע"א) ועיין בביאור מהרש"ה שם.

ודודי זקיני הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספרו בניהו שבת (קל"ז א') כתב על מאמרם שם: אלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ - "דם ברית" עולה בגימטריא "נרות" ולכן מדליקים נרות בעת המילה, ובספרו מלאך הברית (פרש נשא) כתב שיש נוהגים להדליק כ"ו נרות בשעת המילה כמספר שם הוייה ב"ה ע"ש, הובאו דבריו בספר הוד ברית (דף קע"ט), ובספר הדעה והדבור (דף רכ"א) כתב שיש לומר שעשו כן להדליק הנר בעת הברית כדי שיאירו עיני הבן בתורה, וכאומרם בשבת (כ"ג ב') הרגיל בנר הווין ליה בנים תלמידי חכמים ודפח"ח.

ואם היתה לנו רשות הייתי אומר בס"ד דמה שמדליקין נר בברית מילה, היינו על שם כי נר מצוה ותורה אור, אבל לא "משום שהוא דרך שמחה וכבוד" כדהביא בספר שבלי הלקט כנ"ל, אלא מיוסד על פי מאמרם במדרש תנחומא (פרשת משפטים ס"ה), ומדרש שמות רבה (פ"ל ס"ב): "מגיד דבריו ליעקב, חוקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי, פעם אחת אמר לו עקילס לאדריינוס המלך רוצה אני להתגייר ולהעשות ישראל. אמר לו לאומה זו אתה מבקש, כמה בויתי אותה, כמה הרגתי אותה, לירודה שבאומות אתה מבקש להתערב, מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר. אמר לו הקטן שבהם יודע היאך ברא הקב"ה את העולם, מה נברא ביום ראשון ומה נברא ביום שני, כמה יש משנברא העולם, ועל מה העולם עומד, ותורתן אמת. אמר לו [אדריינוס] לך ולמד תורתן ואל תמול. אמר לו עקילס אפילו חכם שבמלכותך וזקן בן מאה שנה, אינו יכול ללמוד תורתן אם אינו מל, שכן כתוב מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי, ולמי לבני ישראל".

ומבואר באר היטב דמי שהוא ערל ואינו מהול אינו בר הכי להשגת וקנין התורה וכלשון עקילס הגר "לעולם אם אין אדם נימול - אינו יכול ללמוד תורה", וביאור וטעם הדבר מדוע אכן כן הוא כתבתי בחיבורי הדר יעקב ח"ד (סימן כ"ד) עיין שם וצרף לכאן.

הרי שרק על ידי מילה זוכים לתורה, וזה הוא מטבע חכמים במסכת שבת (קל"ז ב') כשברכים את אבי הבן כשם שנכנס ל"ברית", כך יכנס ל"תורה" וכו', והיינו גם מה שסדרו רבותינו בברכת המזון "ברית ותורה" שעל ידי ברית זוכים לתורה כנ"ל, ולכן בשעת הברית בשעה שפועלים ועושים שהתינוק יהיה מוכשר לקנין התורה, אז מדליקים הנר, דנר מצוה ותורה אור, ודוק.

ויש להוסיף בה דברים בס"ד, נר ה' נשמת אדם, ומרגיש אני שמנהג ישראל קדושים הנ"ל שמדליקים הנר בברית מילה, יש לו שייכות עם האמור במדרש תנחומא (פרשת פקודי ס"ג): "הקב"ה גזור על הטיפה מה יהא בסופה, אם זכר אם נקבה, אם חלש אם גבור, אם עני אם עשיר, אם קצר או ארוך, אם מכוער או נאה, אם עבה או דק, אם בזוי או גס, וכן גזור על כל קורותיו, אבל אם צדיק אם רשע לא, אלא הדבר ההוא נותנו בידו של אדם בלבד וכו', ומכניסו לתוך מעי אמו ומזמנין לו שני מלאכים ושומרין אותו שלא יצא משם ושלא יפול ומכניסין אותו שם, נר דלוק על ראשו ומביט ורואה מסוף העולם ועד סופו, וזהו שאמר הכתוב מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני בהלו נרו עלי ראשי וגו', לסוף מגיע זמנו לצאת לאויר העולם מיד בא אותו המלאך ואומר לו באותה שעה מגיע זמנך לצאת לאויר העולם, והוא אומר לו למה אתה רוצה להוציאני לאויר העולם, ואינו רוצה לצאת משם, עד שמכהו ומכבה לו את הנר שהוא דלוק על ראשו, ומוציאו לאויר העולם בעל כרחו, מיד שוכח התינוק כל מה שראה וכל מה שהוא יודע, ולמה התינוק בוכה ביציאתו על מה שאבד מקום הנחה והרוחה ועל העולם שיצא ממנו", ועיין נדה (ט"ז ב') ודוק.

ומבואר שבצאת התינוק לאויר העולם מכבים הנר ושוכח תורתו, והנשמה מצטערת, ולכן בעת הברית שמכניסין התינוק להשגת וקנין התורה כנ"ל מדליקים נרות, ובפרט אז בשעת ברית המילה שאז זוכה התינוק לנשמה, וכלשון ספר הזהר הקדוש ח"א (דצ"ד ע"א): "בזמנא דאתרשים בר נש בהאי רשימא קדישא דהאי את, מניה חמי לקב"ה, ונשמתא קדישא אתאחידת ביה" ע"ש, ובספר שפת אמת (פרשת לך לך תרס"א): "על ידי ברית מילה ונקרא ברית על שם התקשרות הנשמה בגוף שעל ידי הסרת הערלה מתגלים שבעים נהורין דנשמתא" ע"ש, וכבר לימדנו להועיל רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה (שמות כ"ה ל"ז): "וידוע כי הנשמה נהנית בהדלקת הנרות, והיא מתהלכת בעדוני ההוד והשמחה ומתפשטת ומתרחבת מתוך הנאת האור, מפני שהיא חתיכת אור חצובה באור השכל, ומהטעם הזה נמשכת אחר האור שהוא מינה, ואף על פי שהאור הוא אור גופני והנשמה אור רוחני זך ופשוט, ועל כן המשילה הקב"ה לנר הוא שאמר נר ה' נשמת אדם", ועיין בחיבורי זרע חיים (סימן כ"ט אות א') ע"ש. [ולפי דברי רבינו בחיי ז"ל מובן פשר מנהגם של ישראל להדליק נר בעבור ולעילוי נשמה, ואכן הוא נקרא בשם נר נשמה, ועיין שו"ת מהר"י אסאד יו"ד (סימן שט"ו), ושו"ת מלמד להועיל או"ח (סימן כ"ב) ואכמ"ל].

ובהיותי בזה ראיתי לנכון לבאר באר היטב דברי הרב שבלי הלקט ז"ל שהבאתי לעיל.

הנה מה שכתב השבלי הלקט שהדלקת הנרות בבית הכנסת כשיש ברית היא דרך **כבוד** ושמחה - שהוא דרך "כבוד", אכן כן הוא, שמצינו באורים כבדו ה' (ישעיה כ"ד ט"ו) ודרשו ז"ל באורים דא נר דבית הכנסת כאומרם בפסיקתא דרב כהנא והובא בביאור רמב"ן ז"ל לתורה בראשית (י"א כ"ח) וחידושי ריטב"א ביצה (י"ד ב'), ובפסקי הרא"ש יומא (פ"ח ס"ט) ובתשובות הרא"ש (כלל ה' סימן ח'), ושו"ת הרשב"ש (סימן תנ"ו וסימן רפ"ה) ועוד, ועיין שו"ת תורה לשמה (סימן תק"כ) ושו"ת אפרקסתא דעניא ח"ב (סימן צ"ד) ועוד הרבה.

ומה שכתב השבלי הלקט שהדלקת הנרות בבית הכנסת כשיש ברית היא דרך **כבוד** ו**שמחה** - שהוא דרך "שמחה", אכן כן הוא, וידוע ומפורסם הדבר כי **האור גורם ומביא שמחה**, וכמו שמצאתי בס"ד שאמרו רז"ל במדרש תמורה (תמורה ט'): "אל האור הוא שמחה לעולם, שנאמר אור זרוע לצדיק וישרי לב שמחה" עכ"ל, וכתוב נמי מאור עינים ישמח לב (משלי ט"ו ל'), ובספר שערי תשובה (שער א' אות י"א) "המאורות המשמחים את הלב", ורבינו הגדול הגר"א ז"ל בביאורו למשלי (כ"ז ט'): "שמן למאור וקטורת לריח הן משמחים לבו של אדם" עיין שם.

ושארי דודי זקיני הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספרו עוד יוסף חי (פרשת בחקתי דרמ"ד ע"ב) כתב: "מן האור נמשך שמחה בלב האדם, וכמו שכתוב אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, וכתוב אור צדיקים ישמח", והוא פשוט הפסוק "ליהודים היתה אורה ושמחה", וכן דברי הפייט "יום זה לישראל אורה ושמחה", ועיין בדברי המיוחס לראב"ע משלי (ט"ו ל') ע"ש.

וזה לשון הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו נפש כל חי (מערכת א' אות י"ט): על ידי **האור באה שמחה** בלבו של אדם וכמו שאמרו רז"ל, וכן כתב הרא"ש ז"ל בתשובה (כלל ה' סימן ח') [הוי יודע שגרות שמדליקין בבית הכנסת אינן אלא למצוה, שהרי אפילו בבוקר מדליקין אותן, ומכבדין שבתות וימים טובים בריבוי נרות, דכתיב על כן באורים כבדו ה' ומתרגימנן בפנסיא יקירו ה', ובמקום **אורה יש שמחה**, כדכתיב ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, וכתוב אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, וכתוב קול ששון וקול שמחה קול ריחים ואור נר, לכן נהגו להרבות בנרות בשבתות וימים טובים לשמחה ולא לאורה], ולפי זה מצאנו סמך לאותם המוספים בנוסח יוצר קודם חתימת ברכת "יוצר המאורות" והתקין **מאורות משמח** עולמו אשר ברא" עכ"ל, ועיין בזה לבנו בספרו יפה ללב ח"ב (סימן רס"ג אות א'), ועיין בחיבורי זרע חיים (סימן כ"ט אות ב' דף קס"ד), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ב (סימן י"ט) וצרף לכאן.

והרב שבלי הלקט שתמה על הקלירי, היינו שמדברי הקלירי יוצא דענין אור הנר בברור חיל רומז על ברית מילה, ואילו בתלמודא דידן אמרו דאור הנר בברור חיל רומז על משתה חתן וכלה, וקול ריחים רומז על מילה, ונמצא שהקלירי פייט היפך תלמודא דידן.

ותירץ הרב שבלי הלקט: "יש לומר דהתם תנא איפכא, דרוב הפיוטים של הקלירי על פי הירושלמי ועל פי האגדות", כלומר דהתם **בירושלמי** כתובות הנ"ל תנא איפכא מתלמודא דידן, ולירושלמי קול ריחים שמחת חתן וכלה, ואור הנר היינו מילה, ולא כמי שחשב ד"התם תני איפכא" דקאמר השבלי הלקט, היינו שגירסת הקלירי **בבבלי**

סנהדרין היתה איפכא מנוסח דילן, וגרס דאור הנר היינו מילה, ולא היא אלא בירושלמי כתובות כן הוא כנ"ל, ולפי הבנה מוטעית זו, אין שום הבנה למה שכתב השבלי הלקט וסיים "דרוב הפיוטים של הקלירי על פי הירושלמי ועל פי האגדות", וז"ב.

ובספר שאילתות דרב אחאי גאון הנדפס מכתב יד (שאיילתא כ"ז דף קפ"ז) הובא ממדרש חז"ל: "בימי מלכות יון רשעה וכו', וכשראו חכמי ישראל שהיו מונעים עצמם מפריה ורביה, עמדו והתקינו שני סימנין, התקינו שמי שנולד לו בן זכר שיהיה מדליק נרות חדשות ביום השמיני על פתח אותה חצר, ועשו כן, וכיון שהיו ישראל עוברים ורואים נרות חדשות דולקות היו מבינים שמילה יש שם. ועוד התקינו שכל מי שרוצה לכנס את אשתו היו טוחנים במגרסות על גגות אותה חצר, וכיון שהיו שומעים ישראל קול המגרסות היו יודעים שכלה שם, והיו נכנסים בחשאי ומברכין את החתן ואת הכלה ויוצאין" עכ"ל. והוא כשיטת הירושלמי, דאור הנר היינו "מילה", וכנודע שמדרשי ארץ ישראל שיטתם כירושלמי עיין מה שהבאתי בזה מפי סופרים וספרים בחיבורי ברית יעקב (סימן א' הערה ז'), ובחיבורי מנוחת שלום ח"י (סימן ס"ט דרכ"ה סע"ב), ובחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן מ"ז הערה ח') וש"ג ודוק.

ומה שכתב השבלי הלקט שמנהגו ודרכו של הקלירי לפייט כשיטת הירושלמי אפילו דלא כבבלי, אכן כן הוא, וכן כתב בספר שבלי הלקט ח"א הלכות תפילה (סימן כ"ח) בשם רבינו תם: "רוב דברי הקלירי על פי תלמוד ירושלמי וחולק על תלמודינו", ועיין תוספות חגיגה (י"ג א' ד"ה ורגלי), ותוספות חולין (ק"ט ב' ד"ה נדה), ובספר הרוקח (הלכות ראש השנה סימן ר') כתב: "הקליר יסד פיוטו על פי הפסיקתא", וכזאת כתב שם (סימן ר"א), ועיין בזה במבוא לפסיקתא דרב כהנא (ס"ט ט' דף מ'), וש"ת זכר יהוסף (סימן י"ט), והרבה יש לעמוד בדבריו ואכמ"ל.

ומה שרמזו בשבלי הלקט לפיוט הקלירי "באור הנר בברור חיל - אות ברית מגנבת", כתב בסידור עבודת ישראל הנ"ל (שם) שפיוט זה של הקלירי לא בא לידינו, ונראה שפיוט זה הזכירו בהגהות מיימוניות הלכות חנוכה (פ"ד ה"א) ע"ש, והמהדיר לספר שבלי הלקט שם כתב: "אולי כוונתו על מה שנמצא במחזור רומי עם פירוש קמחא דאבישונא בפיוט של שבת חנוכה: יעצו חכמי עגלה להטחין במגרסות אכילה רמו ששם ברכת הלולא כמו כן עשו בחכמה בנרות להטמין בתי איומה מצות מילה לקימה בציווי תורה תמימה".

והנה עיינתי במחזור קמחא דאבישונא הנ"ל [ונמצאים הדברים בח"א דף נ"ב], ואני מתפלל מאוד מה עלה על דעתו לציין לפיוט הנ"ל, אטו טחו עיניו לראות, שהרי הרב שבלי הלקט מצטט מדברי הקליר "באור הנר בברור חיל אום ברית מגנבת", ואם כן מה מצא זה הש"ב מידיעתו כמנהגו, בפיוט הנ"ל שהביא, היכן נזכר שם מדברי הקלירי הללו אתמהא ואתמהא, וגם מכאן נלמד על טיב עבודתו של הנ"ל, ובחיבורי במקומות הרבה הראיתי כן, עיין בכל הנסמן בחיבורי מנוחת שלום ח"יא (סימן פ"ו דרל"ב ע"ב) וד"ל.

אבל כעת בזמנינו אכשור דרא ותלי"ת זכינו לפיוט הקדוש של הקלירי, והדפיסו מעלת ידידי הרמח"ל שליט"א בספרו ממלכת כהנים עיין שם (דף ר"ח) וז"ב.

ומה שסיים בשבלי הלקט: "ועוד מצאתי מה שעושים נר גדול בבית הכנסת ביום המילה סימן למשתה כדאמרינן אור הנר בברור חיל משתה שם" וכו', נראה לי שכונתו לדברי רבינו אלעזר מגרמייזא ז"ל בספר הרוקח שלו (ס"ס קי"ג דף ס"ג) שכתב כן ממש, ולפי זה אומרים "קול ריחים בבורני שבוע הבן שבוע הבן, אור הנר בברור חיל משתה שם משתה שם", הכל קאי על ברית מילה, ואור הנר סימן משתה של מילה, ולא למשתה "דנישואין", ועל זה תמה בעל שבלי הלקט וכתב ואינו נראה לי מה שפירש שהנר סימן משתה של מילה, וכו' ודחק ליישב דוק.

והמעין היטב בדברי מהרש"א ז"ל סנהדרין שם שנראה שהבין ש"משתה" לאו משתה דחתן וכלה, אלא היינו משתה דמילה, וצ"ב, ועיין מהר"ם לובלין שם, ובספר חמרא וחיי סנהדרין שם (דף קכ"ב), והגהות דגול מרבבה יו"ד (סימן קע"ח) הנ"ל, והגהות יפה עינים סנהדרין שם ודוק היטב. [ועיין רש"י גיטין (פ"ט א'), ובספר ברכי יוסף (סימן קל"א וסימן תר"ע), וספר עורה שחר (מערכת ח' אות ל"ח), וספר עין הרועים (דקס"ד ע"ב אות א') ודוק היטב].

ודע שאם היתה לנו רשות לפרש הייתי אומר בס"ד דבלשון ארץ ישראל ריחים הוא כינוי לאשה שנקראת ריחים, על פי הפסוק בספר איוב (ל"א י') תטחן לאחר אשתי, וזו לשון רבותינו בעלי התוספות ז"ל בספר דעת זקנים בראשית (ג' ט"ז): "אשה נקראת ריחים, כדכתיב ויהי טוחן בבית האסורים כדדריש בסוטה (י' סע"א) וכתוב תטחן לאחר אשתי. ובתרגום ירושלמי דברים (כ"ד ו') תרגם פסוק לא יחבול "ריחים" ורכב לא תאסור "כליין" וחתנין", וכן כתבו הרב החזקוני דברים שם, וכן בספר תורת המנחה שם (דרשה ע"א). ובתולדות יצחק דברים (כ"ה ה'), ובספר שפתי כהן שמות (י"א ה') ועוד הרבה, ועיין בדברי הראב"ע ז"ל דברים שם, ובזה יש לפרש דברי רבי יוחנן אמורא ארץ ישראל באומרו (קידושין כ"ט ב'), "ריחים" בצוארו ויעסוק בתורה ודוק.

והיינו קול "ריחים", היינו קול "אשה" שצועקת בלידתה בקולי קולות (ברכות ט"ז ב'), ובפרט בן זכר שחבלי לידה דזכר קשים וחדים משל נקיבה, וכמו שהבאתי בחיבורי זרע חיים (סימן ל' אות ט'), אם כן שמע מינה שבוע הבן שבוע הבן דהיינו מילה, דוק והבן. ומצאתי שכבר קדמוני להסביר מאמר התלמוד הנ"ל על פי האמור דריחים היינו אשה - דודי זקני הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספר בן יהוידע סנהדרין (שם), ובספר מרגליות הים שם (סוף אות י"ג) עיין שם לפי דרכם, ואני הנלע"ד כתבתי בס"ד.

* * *

מדרש תנחומא (פרשת פקודי ט"ג): "הקב"ה גוזר על הטיפה מה יהא בסופה, אם זכר אם נקבה, אם חלש אם גבור, אם עני אם עשיר, אם קצר או ארוך, אם מכוער או נאה, אם עבה או דק, אם בזוי או גס, וכן גוזר על כל קורותיו, אבל אם צדיק אם רשע לא, אלא הדבר ההוא נותנו בידו של אדם בלבד" ע"ש.

ורבינו אברהם אזולאי ז"ל בספרו חסד לאברהם (מעין ד' נהר י"א) כה לימדנו: "הקב"ה הוא שולח מלאך אחד ממונה על הנפשות ומביא שם נפש אחת, ואומר לה הקב"ה הכנסי בטיפה זו כי מטיפה זו עתיד להיות בנין גופך, ומצוה למלאך הממונה על אוצר הצלמים להוליך שם אותה הנפש שיבחר לו הצלם כרצונה, ארוך או קצר, שלם או בעל מום, חלש או גבור, יפה או מכוער, וכיוצא בו, ואומר לה דע שהעולם שאת הולכת

בה נקרא חיי שעה, ואחר התחייה נקרא חיי עולם, וכל מי שהוא ארוך מבני דורו יהיה היותר קצר מבני דורו אחר התחייה, וכן בענין עני ועשיר, חלש או גבור, יפה ומכוער, וכל כיוצא בזה, והבחירה נתונה בידו, ויש מי שבוחר במוקדם ולא במאוחר, ויש מי שבוחר במאוחר שהוא זמן ארוך, ויש מי שאין דעתו לבחור אלא להיות בינוני במוקדם ובמאוחר, וכפי זה אין שום אדם יכול להתרעם מבוראו למה חבירו יפה והוא מכוער וכיוצא - כי הכל תלוי בבחירתו, והיינו אמרם ז"ל (חולין ס' א') מאי וכל צבאם מלמד שכל מעשה בראשית בקומתן נבראו בצביונם נבראו, שאמר הקב"ה לשר הממונה על הבהמות טמאות ולנפשם רצונכם להבראות על מנת שתהיו משועבדים תחת בני אדם לרכיבה ולמשא, ואמרו הן, וכן אמר לשר בהמות הטהורות ולנפשם רצונכם להבראות על מנת שתהיו מזומנים להנאת בני אדם ואכילתן, ואמרו הן, ואם לבעלי חיים כך שלא נבראו אלא לצביונם, בני אדם על אחת כמה וכמה.

ודע כי הכל תלוי בבחירתו של אדם אם חלש ואם גבור, אם עשיר ואם עני, אם קצר ואם ארוך, אם מכוער ואם נאה, אם בזוי ואם נכבד, ואם גס ואם חריף, אמנם זכר ונקבה חכם או טפש אינו תלוי בבחירתו, כי זכר ונקבה הוא דבר הכרחי כי נפש הזכר אי אפשר להתלבש בגוף הנקבה, וכן בהיפך כנוצר בוהר וילך דכל רוחין דנפקין מלעילא כוליהו דכר ונוקבין נפקין ובתר מתפרשים וגו', ולא שייך בנפש לבחור ולהתלבש בזכר בעולם הזה כדי שיתלבש בנקבה בעולם הבא, כי נפש הזכר אי אפשר להתלבש בגוף הנקבה.

וכן בענין טפש וחכם אין שום אדם מואס בחכמה ובוחר בטפשות, כי מי שהוא חכם בעולם הזה בודאי לא יתהפך לטפש אחר התחייה, וכן דרשו רבותינו ז"ל [עיין סנהדרין צ"ב א'] על פסוק ומורה גם הוא יורה, כל הזוכה להיות מורה הוראה בזמן הזה יזכה להיות מורה הוראה לעולם הבא, אמנם גזירת טפש וחכם אף על גב שאינה כפי בחירתו עם כל זה נגזרה מפני הקדוש ברוך הוא כפי מעשה אביו ואמו, שאם הויית הטיפה ההיא על ידי אכילה גסה, ובתחילת הלילה קודם עיכול האכילה, לא יתלבש בו נפש חכמה, ואם הייתה אחר חצות ומאכילה דקה אז יתלבש בה נפש חכמה, והשוה עם המובא במדרש הנ"ל, וצ"ע, וי"ל.

וכתב רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה דברים (כ"ב ח'): "ועשית מעקה לגגך כי יפול הנופל ממנו, ראוי היה ליפול מששת ימי בראשית, אבל אתה לא תגרום שתהא מיתתו על ירך. וענין המדרש הזה, כי כל הנבראים כולן נבראו בחפצם ורצונם, והקב"ה הודיעם בראשית הבריאה כל עניניהם כולם, וכל המקרים העתידיים לבוא עליהם, וכן הודיעם ימי חייהם ומיתתם היאך תהיה, וכן ענין מזונותם אם בריוח אם בצער אם על ידי עצמן אם משל אחרים, וכן דרשו חז"ל כל מעשה בראשית לדעתם נבראו לצביונם נבראו שנאמר וכל צבאם, והכל רצו וקבלו, ועל זה אמרו ראוי היה ליפול מששת ימי בראשית, ואף על פי כן יש עונש גדול למי שמסבב, ולכך ועשית מעקה לגגך" עכ"ל, והשוה עם האמור לעיל ודוק היטב.

ב. בענין עשיית מלאכה לאבי הבן ביום המילה

הגאון רבינו חיים פאלאג'י זצ"ל דעתו שאבי הבן לא יעשה מלאכה ביום הברית גם אחר עשיית ברית המילה, אחר שהוא יום טוב, שלו וברית מילה היא כמקריב קרבן,

וכמבואר לו באריכות בספרו שו"ת נשמת כל חי (ח"א סימן ס"ב), והביא שכן כתב להדיא בספר מאמר מרדכי (סימן תס"ח) ושהביא סמך למנהג העולם שלא עושין מלאכה ביום הברית ע"ש, ושבספר מעם לועז (פרשת לך לך) כתב דאבי הבן ביום הברית צריך להרחיק לבו דאגה עצבות ומחשב כמו יום השבת, והאריך בזה מאוד לאיסור איסור בכל תוקף, ע"ש.

ועם שדוד הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל מר ניהו רבה הגאון רבי חיים דוד חזן ז"ל (בן רבינו הגדול החקרי לב ז"ל) בספרו ישרי לב יו"ד (מערכת מ' אות י"ט ד"כ ע"ד) תמה עליו שלא הביא שהפרי חדש ז"ל באו"ח (סימן קל"ה) מתיר לאבי הבן לעשות מלאכה ביום הברית ע"ש, והחיד"א ז"ל בברכי יוסף (שם אות ו') הביא דברי הפרי חדש שאבי הבן לא נאסר בעשיית מלאכה ומסיק שכן עיקר ע"ש.

הנה לא כתיב ביה נעלם בגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל, כי ראיתי לו בספרו שו"ת לב חיים ח"ב (דקנ"ד ע"ג) בתיקונים והשמטות לספרו נשמת כל חי ששם כבר הביא דברי הפרי חדש ז"ל שהתיר מלאכה לאבי הבן, וכתב שבמקום אחר השיב על דבריו אלו, וכן מצאתי עוד לו בספר רוח חיים יו"ד (סימן רס"ה אות ט') שהביא דברי הפרי חדש וחלק עליו ושלפי דבריו בספר נשמת כל חי דבריו תמוהים ע"ש.

ועוד ראיתי לגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בספרו גנוי חיים (מערכת מ' אות קל"ט ד"ה ובענין) כתב: "לענין בעל ברית יום המילה הוא יום טוב שלו ולא יצא למלאכתו כל היום כולו וכמו שכתבתי בספרי נשמת כל חי הנ"ל, וכן נהגו רבים וכן שלמים".

ורשום אצלי בחיבורי "תוספת חיים" (דף מ"ב אות א') שהגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל גם בספרו עתרת החיים (סימן ל"ב אות ב') כתב בענין זה, והעלה שאבי הבן אסור בעשיית מלאכה ביום הברית עיין שם. וכעת אין ספר זה תחת ידי לראות הדברים בשרשן ולהביא דברי קדשו בזה עיין שם.

גם בני הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל הסכימו עם אביהם ז"ל שאבי הבן אסור בעשיית מלאכה, כמו שתראה לגאון רבי אברהם פאלאגי ז"ל בספרו שו"ת ויען אברהם (או"ח סימן מ"א דט"ו ע"ג), ולבנו הגאון רבי יצחק פאלאגי ז"ל בספרו יפה ללב ח"א (סימן קל"ה אות ב') ע"ש. וְלֹא יִדְעֵתִי מִדּוּעַ לֹא הִזְכִּירוּ כָּל חִיבוּרֵי אֲבִיהֶם שֶׁהִבְאֵתִי וְכִנְלִי ע"ש].

ומצאתי לגאון רבי אברהם אדאדי ז"ל בספר ויקרא אברהם (קונטרס מקום שנהגו אות ט' דקכ"ה ע"ב) שכה כתב: "המנהג הפשוט בכל ישראל שאין אבי הבן עושה מלאכה ביום המילה, דיום טוב שלו הוא וכו', ולדעת רמ"א ז"ל בהגה (או"ח סימן תקנ"ט) גם המוהל והסנדק יום טוב שלהם הוא ע"ש, אך בומנינו לא ראינו שהמוהל בטל ממלאכה אבל הסנדק הא ודאי עדיף ממוהל כדכתב רמ"א בהגה (יו"ד סימן רס"ה) דהוא כמקטיר קטורת ושמוקדימים אותו בקריאת ספר תורה קודם לאבי הבן ע"ש, ומכל מקום הא דאסורים במלאכה דיום טוב שלהם הוא אינו אסור אלא במלאכה המיוחדת לו ע"ל. ונכבר ידעת שהגאון הנ"ל רב גובריה ובפרט במנהגי ישראל אחר שהיה חי בקהלות הרבה בלוב צפת ובגדאד וכו'].

והרה"ג רבי שושן הכהן ז"ל מר בריה דהגאון מהרמ"ך ז"ל בספר פרח שושן (ס"פ מ"ד דף שס"ט) כתב שמנהג ג'רבה שאבי הבן ביום המילה מחליף בגדיו ולובש בגדי שבת ויום טוב ומשאירים עליו כל היום ואינו עושה מלאכה ע"ש.

וגם מצאתי להרה"ג רבי שבתי איש ליפשיץ ז"ל בספרו ברית אבות על הלכות מילה (סימן ג' אות כ"ט דל"ב ע"א) כתב כן: "שפיר קאמר שאבי הבן המוהל והסנדק לא יעשו מלאכה קודם המילה" והזכיר דברי הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בנשמת כל חי, והוסיף שגם בספר ילקוט סופר (פרשת יתרו) כתב שאבי הבן שאסור במלאכה, ועיין בספר באר יעקב (דף ס"ג) שהאריך קצת בזה". ואין לי הספרים הללו לראות דברי קדשם ואתה תחזה, וגם בספר זוכר הברית (סימן י"ח אות י"ב) הביא דברי המאמר מרדכי הנ"ל דאבי הבן אסור בעשיית מלאכה דיום טוב שלו הוא ע"ש.

עוד ראיתי לו בספרו האשל (מערכת מ' אות י') ששם הביא דברי רבינו פרי חדש ז"ל שהתיר לאבי הבן לעשות מלאכה ואחר דשקיל וטרי בדבריו, סיים: "אמנם לצורך המילה ודאי מותר לאבי הבן לעשות מלאכה וז"פ עכ"ל.

ומדבריו ז"ל בספרו ברית אבות נראה שמה שאבי הבן אסור בעשיית מלאכה היינו עד עשיית המילה, אבל אחר עשיית הברית מילה מותר במלאכה, וזה לא כהנ"ל, שאסור לאבי הבן במלאכה גם אחר הברית שיום טוב שלו הוא.

ומה שכתב בברית אבות שם שגם הסנדק והמוהל אסורים בעשיית מלאכה - כן כתב גם במאמר מרדכי הנ"ל, אבל בנשמת כל חי האריך לחלוק, ושאין כן המנהג כן, ובשו"ת ויקרא אברהם הנ"ל מתבאר שהמוהל מותר בעשיית מלאכה ושכך נהגו אבל אכן הסנדק אסור בעשיית מלאכה וצ"ב.

והעירוני שבספר ברית יצחק עניני מילה (דף נ"ט) כתב שעכשיו בזמנינו נוהגים שהאב אינו עושה שום מלאכה קודם הברית, ואין לי ספר זה לראות דבריו ומקורותיו, ואתה תחזה. [ועיין ישכיל עבדי ח"ח (או"ח סימן כ' אות ס').].

ודע כי גאון ירושלים רבי אהרן עזריאל ז"ל בספרו און אהרן (מערכת מ' אות ע"ד) לרגע קט לא ראה כל דברות הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בשאר חיבוריו שהבאתי לעיל בס"ד ששם כבר הביא דברי הפרי חדש ולא קבלם, וכבר הערתי כן בחיבורי תוספת חיים על ספר צוואה מחיים הנדפס בירושלים ת"ז בשנת תשל"ו (דף מ"ב אות א') ע"ש. ובספר ברכי יוסף עם הערות הנדפס בשנת תשס"א שם (סימן קל"ה הערה ט"ו) כתב הרב המהדיר נ"ו דלרבי חיים פאלאגי ז"ל אישתמיט דברי הפרי חדש ע"ש, ונהפוך הוא דממנו אישתמיט כל חיבורי רבי חיים פאלאגי שהזכרתי שכבר ראה דברי הפרי חדש וחלק עליו, וגם אישתמיט מיניה דברי המאמר מרדכי הנ"ל שהעיד שכן מנהג העולם שלא לעשות מלאכה, וכן כתב הגאון ממודינא רבי דוד זכות ז"ל בספר זכר דוד שאבי הבן והמוהל והסנדק לא יעשו מלאכה ביום המילה, וגם אישתמיט מיניה כל האמור כאן וכל העדויות הנ"ל וצ"ע, ועוד יתבאר בעזר האל וישועתו.

ג. בענין כוונת מצות מילה

הגאון אדמו"ר מהרצ"א דינוב זצ"ל בספרו דרך פקודיך (מצוה א') כתב שמצוה שהטעם כתוב בתורה צריך לכיין אותו הטעם, ומעכב אם אינו מכיין, ובספר החינוך כתב בטעם

המילה שציונו השי"ת לרשום אותנו במקום האבר המוליד שאנחנו עבדיו המיוחדים לו יותר מכל אומה ולשון, כמו המלך הרושם את עבדיו, ומהר"ם חגיז ז"ל בספרו אלה המצוות כתב שהמילה דמיון אות וכריתת ברית בין שני אוהבים לבל תשכח אהבתם ולבל יפרדו.

והטעמים הללו מבוארים בתורה (בראשית י"ז י"א) ונמלתם את בשר ערלתיכם והיה לאות ברית ביני וביניכם, ולדעתי הטעמים הללו מעכבין, ולכן צריכים האב והמוהל לכוין הנני מקיים המצוה כאשר ציונו ה' אלקינו בתורה ונמלתם את בשר ערלתיכם המול לכם כל זכר לדורותיכם ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר בדורותיכם, והטעם שנתן השי"ת בנו רושם באבר המוליד להורות שאנחנו עבדיו מיוחדים לו לעבודתו והוא כריתת ברית לנו לזכרון לבל תפרד אהבתינו ע"ש, והובא בספר זוכר הברית (סימן י"ח אות י"ט) ע"ש.

וזאת שיטתו של הגאון אדמו"ר מהרצ"א דינוב ז"ל על פני כל חיבורו דרך פקודיך שכל שאינו מכיין טעם המצוה אינו יוצא ידי חובה, כאשר ישים לב המעיין לכך.

ועם שאיני כדאי כלל וכלל, בענייני הרבה יש לעמוד בדברים הללו וכבר נתבאר הענין בפרוטוטו בחיבורי הגדול על מצוות צריכות כוונה כ"י, וכאן רק ארמוז רמיוות בעלמא, חדא דחויב זה שיש לכוין הטעם האמור בתורה באותן מצוות שגילתה התורה הטעם כמו תפילין למען תהיה תורה ה' בפ"ך - לא נזכר דבר זה בשום מקום בדברות רבותינו הראשונים כמלאכים נ"ע, והראשון שכתב זאת הוא רבינו הגדול הב"ח ז"ל שדקדק כן מדברי הטור (סימן ח' וכ"ה ותר"ה), אבל המעיין היטב בדבריו יראה דאף לדידיה אינו אלא "ענין טוב" אבל לא לעיכובא שאם לא כיון כוונה זו לא יצא ידי חובה, וכן כתב במשנה ברורה (סימן ח' אות י"ט, וסימן כ"ה אות ט"ו, וסימן תרכ"ה אות א') עיין שם. [ועיין במשנה ברורה (סימן ס' ס"ד ביאור הלכה ד"ה וי"א) וצ"ע].

ותו לדידי בריא לי דמרן ז"ל תנא ופליג על הב"ח, ולית ליה כלל האי מילתא עיין בבית יוסף (סימן ח' וסימן תרכ"ה) עש"ה, ובספר שמחת כהן שם.

ואף אם נאמר דאכן כן הוא שיש לכוין גם טעם המצוה, לענ"ד הוא רק היכן שהתורה גילתה הטעם בתורה ואמרה "למען כך וכך", כמו במצות תפילין "למען" תהיה תורה ה' בפ"ך, או בציצית "למען" תזכרו את מצוה ה', או במצות סוכה "למען" ידעו דורותיכם וגו', אבל כל שלא הוציאה התורה טעם המצוה בלשון "למען", אין לנו, ותראה שרבינו הטור ז"ל רק בשלש המצוות האמורות לעיל כתב כן, ומדוע לא כתב גם במצוות מילה כדכתב בדרך פקודיך הנ"ל, או בכל יתר המצוות הרבות שעליהן כתב בספר דרך פקודיך שצריך לכוין טעם המצוה וקצרתי מאוד מאוד, ולפיכך לא הבנתי דברות קדש ספר פלא יועץ (ערך טעם) עיין שם וצ"ע.

ובודאי אבי הבן כשבא מילת בנו לכתחילה יעשה כנ"ל כאשר כתב בספר דרך פקודיך, אבל אם לא כיון הטעמים הנ"ל שהם לעיכובא אין לנו, ופוק חזי מאי עמא דבר ודוק היטב.

ובענין הכוונה לטעם המצוה כמו בסוכה למען ידעו דורותיכם כי בסוכות וגו' - עיין לגאון מהרי"ש נתנון ז"ל בשו"ת שואל ומשיב מהדורא קמא (ח"א סימן ס"א דכ"ה רע"ג) [וצ"ע], ושם בשואל ומשיב מהדורה תליתאה (ח"א סימן תכ"ז וסימן תמ"א), ובספרו יד

שאל יו"ד (סימן רל"ח), ובספרו מגן גבורים (סימן כ"ה), ובספר דברי ירמיהו (הלכות שופר), שו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סימן קס"ו אות ו'), ושו"ת מחנה חיים (ח"א סימן כ"א), וביכורי יעקב (סימן תרכ"ה) ובתוספת ביכורים שם, ושדי חמד (מערכת מ' כלל ע"ב), שו"ת ערוגות הבושם (או"ח הלכות סוכה, וסימן קפ"ח), שו"ת פני מבין (או"ח סימן קנ"ז דע"א ע"א), שו"ת אבני חפץ (ס"ס) ודבריו צ"ע, קצה המטה שעל מטה אפרים (סימן תרכ"ה אות קי"ז), ליקוטי פנחס על הלכות פדיון הבן (אות ל"ז), ובספר ויגד משה (דף קל"ה אות י"ט, ודף קפ"ט אות ל"ו), ובארוכה לגאון מהרח"ך ז"ל בספר שמחת כהן (ח"ה הלכות סוכה), ונתבאר היטב במקומו בס"ד.

ואחתום דברינו בדבר חידוש, בספר היקר מעשה איש ח"ד (דף קמ"ד) כתוב: העיד המוהל הג"ר שלמה מילר שליט"א: החזון איש היה סנדק בברית אצל בני, ואמר לי שלחת את התינוק על הבימה אשר עליה קורים ספר התורה, סגולה היא לתינוק שיהיה תלמיד חכם גדול" עכ"ל.

ורבינו הגדול זצ"ל בשו"ת חתם סופר ח"ו (סימן צ"ח) שכתב דאטו מילה יש לה שייכות לבית הכנסת ויש לנו רשות למול בכל מקום ואין לבית הכנסת אחיזה במילה כלל ע"ש. והגאון מהרמ"ך ז"ל בספרו ברית כהונה (יו"ד ערך מילה) כתב שהמנהג הפשוט הוא אצלם באי התורה גרבה למול בבית ולא בבית הכנסת ע"ש.

עוד כתוב שם בספר מעשה איש הנ"ל: עוד אמר החזון איש שהפיכת עור הערלה לפני שזורקים אותה לחול, היא סגולה לזכרון, וכמדומה שאמר הדברים בשם הזהר הקדוש.

וכעת איני יודע מקור הדברים, ואם אכן נמצא כן בספר הזהר הקדוש, והיודע בזה יאיר ויעיר, ויעמידנו בקרן אורה וישא ברכה מאלקי המערכה ית"ש.

לא יהיה בך עקר ועקרה

כתב בספה"ק בני יששכר (מאמרי חודש כסליו טבת מאמר ב' י"י) מרגלא בפומיהו רבותינו כת הקודמים אשר בחנוכה יש מקום לעורר פקודת עקרים ועקרות כענין ראש השנה, וכתב שם רמז לענין כי מתתיהו בגמטריא ראש השנה, ואפשר למצוא רמז לסגולה זאת בפסוק (דברים ז, יד) לא יהיה בך עקר ועקרה, והוא ע"פ מ"ש בספה"ק הנ"ל (מאמר ג' אות ל"ב) דהנה תרי"ג מצוות הם דאורייתא וז' מצוות דרבנן להשלים מנין כתר, ע"כ יש תר"ך אותיות בעשרת הדברות, תרי"ג עד "אשר לרעך", ותיבות "אשר לרעך" נגד ז' מצוות דרבנן, כל אות מורה על מצוה אחר כפי הסדר שנתקנו בזמן, והנה המצוה הזאת דהיינו מצות חנוכה היא האחרונה בזמן והיא המשלמת לכתב נרזמת באות ק' פשוטה של "לרעך" יעו"ש, ומאחר שזכינו שאות ק' נרמזת לחנוכה בא הרמז לא יהיה בך היינו ע"י מצות חנוכה שנרמז באות ק', לא יהיה עקר עקרה שעל ידי מצוה זו יתעורר פקודתם לטובה.

(קדושת ציון מועדים, עמוד מ"ו)